

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsır Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2023 (Nisan/April)

Aşiy Kelimesinin Kur'an Meallerinde Hatalı Tercümesi
Wrong Translation of the Word "Ařey" in the Qur'an Translations

Mehmet Ali ÇALGAN

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Hadis Ana Bilim Dalı
Assistant professor, Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences
Basic Islamic Sciences, Department of Hadith
Adıyaman, Türkiye
mehmet.calgan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5780-5067>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 30/11/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 11/04/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2023

Atıf / Citation: Çalgan, Mehmet Ali. "Aşiy Kelimesinin Kur'an Meallerinde Hatalı Tercümesi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Nisan/April 2023), 281-306.

<https://doi.org/10.31121/tader.1208666>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması şüphesiz Müslümanlar için en büyük ehemmiyeti haizdir. Bu makalede Kur'an-ı Kerim'de on âyet-i kerimede geçen aşiy kelimesinin Türkçe Kur'an meallerinde nasıl çevrildiği incelenmiştir. Arapça dil kaynakları ve Kur'an tefsirlerinde “güneşin zevalinden batışına kadar olan vakit” olarak izah edilen aşiy kelimesine incelenen Kur'an meallerinde büyük çoğunlukla “akşam” ya da “akşamüstü” manası verildiği görülmüştür. Aşiy kelimesinin hadislerdeki kullanımı da araştırılmış ve bazı hadislerin bizzat metinlerinde aşiy vaktinin öğle ve ikinci namazlarının vakitlerine tekâbul ettiği tespit edilmiştir. Hadis şerhleri ve tercümelerindeki izahat da Kur'an tefsirleri ve Arapça dil kaynaklarındaki malumat ile uyum hâlinindedir. Aşiy kelimesinin içinde geçtiği on âyetten sekizinde mezkûr kelime sabah vaktini ifade eden başka bir kelimeyle birlikte geçmektedir. Bu sekiz âyetin dördünde günün muayyen iki zaman diliminden bahsedilmekte, diğer dördünde ise bir görüşe göre yine muayyen iki vakte işaret edilmekte bir görüşe göreyse bu iki kelime (aşiy ve sabah vakti) devamlılıktan kinâye olarak kullanılmaktadır. Bu ikinci görüşe göre devam ifade eden bu dört âyetin çevirisinde “sabah akşam” tabirinin devam manası içerecek şekilde kullanılması münasip olabilir. Ancak devam manası içermeyen diğer altı âyetin Kur'an meallerindeki çevirilerinde kullanılan “akşam” ifadesi ile Arapça dil kaynakları, tefsirler, hadis metinleri ve hadis şerhlerinde aşiy kelimesine verilen anlam arasındaki uyumsuzluk bir sorun teşkil etmektedir. Makalede bu sorunun muhtemel sebepleri üzerinde durulmuş ve beş farklı sebep tespit edilmiştir. Bu sebeplerden önemli görülen biri, bazı tefsirlerde aşiy kelimesinin izahında kullanılan ve asıl manası “öğle vaktinden güneşin batımına veya gecenin yarısına kadar olan süre” olan mesâ kelimesinin anlamının Türkçede daralarak sadece “akşam” olarak bilinmesi, diğeri ise Arapçada özel bir anlamı olan aşiy kelimesini Türkçede karşılayacak tek bir kelimenin olmaması ve bazen sabah vaktinin mukabili olarak kullanılması nedeniyle bu kelimenin “akşam” kelimesiyle çevrilmesinin yaygınlaşmasıdır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an, Hadis, Meal, Anlam Daralması, Aşiy.

Abstract

Understanding the meaning of the Qur'ân in a correct way is highly important for the Muslims without any doubt. In this article we examined how some Turkish Qur'ân translations the word “ashey” which occurs in ten verses of the Qur'ân. This word is explained as the period between noon and sunset in the Arabic language literature and tafsir books whereas it is translated as “evening” in most of the Qur'ân translations that we examined. We also investigated the usage of this word in hadîths and determined that even the text of several hadîths imply that the meaning of it corresponds to the time of zuhr and 'asr prayers. The information provided in hadîth explanations and translations are in line with information in tafsirs and Arabic linguistics books. Eight verses from among ten verses in question also include another word which means the morning time. Two specific time periods in a day are mentioned in four verses out of these. These periods are also mentioned in the other four verses. Besides, these two words imply continuity as some scholars maintain. According to this second opinion, it may be appropriate to use the Turkish collocation “sabah akşam” in the translation of these four verses. However, there is some inconsistency between the explanations provided in Arabic linguistics, tafsirs, hadîth texts and explanations and the word “evening” that is used in the Turkish Qur'ân translations for the remaining six verses. We have provided some possible reasons for this situation in this article. Firstly, the fact that the meaning of the word “masâ” in Turkish language has been used to express only evening time while it is used in several tafsirs to explain the word “ashey” by emphasizing that it covers the time space between noon and sunset or midnight. Secondly, the word “ashey” which has a specific meaning in Arabic has no equivalent word in Turkish language. As a result, the word “ashey” has often been referred as opposite of morning time. Also, it has become a common practice to translate it as evening time in some Turkish Qur'ân translations.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Hadîth, Qur'ân Translation, Meaning Contraction, Ashey.

Giriş

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'de içinde *aşiy* (العشي) kelimesinin geçtiği toplam on âyet-i kerimenin tercümesinde karşılaşılan çeviri sorununun ve bu sorunun sebeplerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Yöntem olarak, meallerde genellikle *akşam* olarak çevrilen bu kelimenin

medlûlunun Arapça dil kaynakları, Kur'an tefsirleri, içinde mezkûr kelimenin geçtiği hadisler ve hadis şerhleri dikkate alınarak doğru bir şekilde tespitine çalışılmıştır. Araştırmamızın neticesinde Türkçe meallerde bu kelimenin çevirisiyle alakalı yaygın bir hatanın mevcudiyeti görülmüştür.

Kur'an-ı Kerim'de *aşâ* (عَشَاء) kökünden türeyen kelimeler toplam on dört âyet-i kerimede geçmektedir.¹ Bunlardan on tanesi belirttiğimiz üzere *aşiy* (العَشِيَّة) kelimesinin geçtiği âyetler² olup geri kalan dört âyette ise *ya 'şu* (يَعُشُّ), *işâen* (عِشَاءً), *el-işâ* (العِشَاء) ve *aşiyyeten* (عَشِيَّةً) kelimeleri geçmektedir. İçinde *aşiy* (العَشِيَّة) kelimesinin geçtiği âyetlerden iki tanesinde bu kelime tek geçerken diğer sekiz âyette sabah vaktini ifade eden başka bir kelimeyle (*ibkâr*, *bukreten*, *guduvven*, *işrâk*, *gadât*) birlikte geçmektedir. İçinde bu kelimenin tek geçtiği âyetlerin biri Hz. Süleyman'a atların arz edilmesini,³ diğeryise bir gündeki beş vakit namazın vakitlerini⁴ konu edinmektedir. Hz. Zekeriya'nın (as) kavmine gündüzün başında ve sonunda tesbih etmelerini bildirmesini içeren iki âyetten birinde *bi 'l-aşiyyi ve 'l-ibkâr* (بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ),⁵ diğeryinde ise *bukreten ve aşiyyen* (بُكْرَةً وَعَشِيَّةً)⁶, Rasulullah'ın (sav) aynı vakitlerde tesbih etmesini bildiren âyette ise yine *bi 'l-aşiyyi ve 'l-ibkâr* (بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ)⁷ ifadesi geçmektedir. Sa'd sûresi 18. âyette dağların Hz. Dâvud (as) ile birlikte günün *bi 'l-aşiyyi ve 'l-işrâk* (بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ) şeklinde ifade edilen iki vaktinde tesbih etmeleri anlatılmaktadır. Bu dört âyette günün muayyen iki zaman diliminden bahsedilmektedir.

Ashâbın yüce Allah'a dua etmelerinin anlatıldığı iki âyette⁸ *bi 'l-gadâti ve 'l-aşiyyi* (بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ), cennetliklere rızıklarının verilmesini anlatan bir âyette⁹ *(بُكْرَةً وَعَشِيَّةً)*, Firavun ailesinin kabirde azab görmesini anlatan bir âyette¹⁰ ise *(عُدْوًا وَعَشِيَّةً)* ifadeleri geçmektedir. Tefsirlerdeki izahata göre bu dört âyette bahsedilen vakitler günün muayyen iki vakti olabileceği gibi devamlılık da ifade edebilir. Dolayısıyla meallerde verilen ve süreklilik manası taşıyan “sabah akşam” tabiri isabetli gözükmemektedir. Ancak içinde *aşiy* kelimesinin geçtiği ve yukarıda işaret edilen diğer altı âyette böyle bir devamlılık manası söz konusu olmayıp tefsirlerde de böyle bir görüşe işaret edilmemektedir. Dolayısıyla, bu altı âyette *aşiy* kelimesiyle kastedilen zaman diliminin doğru tayini önem arz etmektedir.

¹ Araştırmamızda incelediğimiz on âyetin dışında kalan dört âyet şunlardır: el-Zuhruf 43/36 “*Allah'ın mesajını görmezden gelen kimsese bir şeytan tahsis ederiz; artık bu onun arkadaşıdır.*” (وَمَنْ يَعْصِ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ); Yusuf 12/16 “*Akşam ağlayarak babalarına geldiler.*” (وَجَاءُوا آبَاءَهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ); en-Nûr 24/58 “*Ey iman edenler! Hizmetinizde bulunanlarla içinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alınlar. Sabah namazından önce, öğle sıcağından dolayı (istirabata çekilirken) elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra...*” (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ) (الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ); en-Nâziât 79/46 “*Kıyamet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti veya onun kuşluğu kadar kaldıklarını sanırlar.*” (كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يُبْنُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا).

² Bu on âyet-i kerimenin Kur'an-ı Kerim'deki yerleri şöyledir: Âl-i İmrân 3/41, el-En'âm 6/52, el-Kehf 18/28, Meryem 19/11 ve 62, er-Rûm 30/18, Sa'd 38/18 ve 31, el-Mü'min 40/46 ve 55.

³ Sa'd 38/18.

⁴ er-Rûm 30/18, aynı sûrede bir önceki 17 nolu âyetle birlikte.

⁵ Âl-i İmrân 3/41.

⁶ Meryem 19/11.

⁷ el-Mü'min 40/55.

⁸ el-En'âm 6/52 ve el-Kehf 18/28.

⁹ Meryem 19/62.

¹⁰ el-Mü'min 40/46.

Kur'an meallerinde bahsi geçen altı âyetin tercümesinde *aşiy* kelimesinin genelde “akşam” veya “akşamüstü” şeklinde çevrildiği görülmektedir. Hâlbuki gerek Arapça dil kaynakları gerek tefsirlerdeki ve hadis şerhlerindeki izahat, gerekse bazı hadislerin bizzat metinlerinde yer alan bilgiler *aşiy* kelimesinin tarifini “güneşin zevalinden batışına kadar olan süre” olarak açık bir şekilde vermekte ve *aşiy* vaktinin öğle ve ikinci namazlarının vakitlerini içerdiğini belirtmektedir. Mesela, *Muvatta*'da geçen bir haberde ashâbın öğle namazını *aşiy* vaktinde kıldığı ifade edilmekte,¹¹ *Sahîh-i Buhârî*'de geçen bir hadisin bir tarikinde geçen iki *aşiy* namazı (صَلَاتِي الْعِشِيِّ),¹² aynı hadisin başka bir tarikinde öğle ve ikinci namazları olarak tasrih edilmektedir.¹³ Mezkûr hadislerdeki bu bilgilere aynı zamanda dil kaynakları ve tefsirlerde de *aşiy* kelimesinin izahında yer verilmektedir. Dolayısıyla bu tarifin “Güneşin batmasına yakın zamandan gecenin başlamasına kadar olan vakit”¹⁴ olarak tarif edilen akşam vakti ile ve “Güneşin battığı sıralarda, akşama doğru, akşam yaklaşırken”¹⁵ olarak tarif edilen akşamüstü ile ancak kısmen örtüşmesi söz konusudur.

Meallerdeki bu çeviri hatasında şu beş amilin etkili olduğu düşünülmektedir. İlk olarak, aynı kökten türeyen ve “akşam namazından yatsı namazına kadar olan süre” olarak tarif edilen¹⁶ *işâ* kelimesiyle *aşiy* kelimesinin anlamları arasında bir karışma muhtemeldir. İkinci olarak, Türkçede dar anlamıyla akşam olarak bilinen, ancak aslında “öğle vaktinden güneşin batımına veya gecenin yarısına kadar olan süre” olarak tarif edilen¹⁷ *mesâ* (مساء) kelimesiyle *aşiy* kelimesinin manaları arasında bir karışma mümkün gözükmemektedir. *Mesâ* kelimesinin Türkçede anlam daralmasına uğraması bu karışıklığa sebep olmuştur. Üçüncü olarak, *aşiy* kelimesinin temriz sigasıyla verilen bir manası “güneşin zevalinden sabaha kadar olan zaman” şeklindedir.¹⁸ Bu manaya göre akşam vakti *aşiy* vaktine dâhil olmaktadır. Dördüncü olarak, her dilin kendine has bazı hususiyetleri vardır.¹⁹ Türkçede *aşiy* kelimesinin manasını birebir karşılayan bir kelimenin bulunmaması ve *aşiy* vaktinin birçok yerde sabah vaktinin mukabili olarak kullanılması, bu kelimenin “akşam” olarak çevrilmesinde etkili olmuş olabilir. Zira *aşiy* kelimesini uzun bir şekilde “güneşin zevalinden batışına kadar olan vakit” olarak çevirmek sözü çok uzatmaktadır. “Öğleden sonra” tabiri *aşiy* vaktini daha iyi ifade etse de bu tabirin *aşiy* vakti için kullanımı yaygınlaşmamıştır. Son olarak, tefsirlerde büyük oranda *aşiy* kelimesinin “güneşin zeval vaktinden batışına kadar olan süre” olarak tarifi esas alınmış olmakla beraber az da

¹¹ Muvatta, “Vukûtu’s-salât”, 1, hadis no: 12.

¹² Buhârî, “Salat”, 88, hadis no: 482.

¹³ Buhârî, “Sehv”, 3, hadis no: 1227.

¹⁴ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, “akşam” (Erişim 24 Ekim 2022).

¹⁵ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, “akşamüstü” (Erişim 24 Ekim 2022).

¹⁶ Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebû'l-Fadl Cemâleddin İbn Manzûr, “aşâ” (عشا), *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1994), 15/60.

¹⁷ İbrâhim Mustafa, vd., “mesâ”, *el-Mu'cemü'l-vasît* (Kahire: Mecmaü'l-Lugati'l-Arabiyye, 1972), 922.

¹⁸ İbn Manzûr, “aşâ” (عشا), *Lisânu'l-Arab*, 15/60.

¹⁹ Arapçada gündüzün ve gecenin on iki saati için ayrı kelimelerin bulunması hakkında bir makale için bk. Âyid Cuddû' Hannûn, “Sââtu'n-nehâr ve'l-leyl”, *Mecelletu'l-Kâdisiyye li'l-ülûmi'l-insânîyye* 11/4 (2008), 91-110. Bu makalede Hamza b. el-Hasen el-İsfahânî'nin (ö. 360/971'den önce) *Kitâbü'l-Haşâ'îş ve'l-muvâzene beyne'l-'Arabiyye ve'l-Fârisiyye* isimli eserinde yaptığı taksim dikkate alınmıştır.

olsa bazı yerlerde, kısmen farklılık içeren bazı tarifler de verildiği görülmektedir.²⁰ Bu durumun da bir anlam karışıklığına sebebiyet verdiği açıktır.²¹

Kanaatimize göre, tercüme hatalarında bu beş amilin her birinin etkili olması muhtemel olmakla beraber aralarında en etkili olanları ikincisi ve dördüncüsüdür. Zira bazı âyetlerin tefsirinde *aşiy* kelimesinin izahında *mesâ* kelimesinin kullanıldığı görülmekte, ancak *mesâ* kelimesinin Türkçede anlam daralmasına uğraması böyle bir çeviri sorununa yol açmaktadır. Bilindiği üzere, anlam daralmaları önemli çeviri hatalarına neden olabilmektedir.²²

“İkinci vakti ile güneşin batışı arasındaki süre”²³ manasına gelen *asîl* (أصیل) kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de yedi âyet-i kerimede²⁴ geçmekte olup bunların çoğunda süreklilik ifade edebilecek şekilde “sabah akşam” şeklinde tercüme edilmektedir. Öte yandan, Ra'd sûresi 15. âyette gölgelerin secde etmesinden bahsedildiği için süreklilikten ziyade günün muayyen iki vaktinin kastedildiği açıktır. Bu sebeple bilhassa bu âyetin tercümesinde “sabah akşam” ifadesi yerine “öğleden önce ve sonra” gibi daha doğru bir ifadenin kullanılması gerekmektedir. Makalede bu husus da kısaca ele alınmıştır.

Türkçe Kur'an-ı Kerîm meallerindeki çeviri sorunları meselenin büyük ehemmiyetinden dolayı pek çok araştırmaya konu olmuştur.²⁵ Bu konuda yapılan muhtelif çalışmalar meallerdeki çeviri sorunlarının muayyen veçhelerini vuzuha kavuşturmayı hedeflemişlerdir. Mesela, yukarıda geçtiği üzere meallerde görülen mâna daralmalarından kaynaklanan sorunları tetkik bu veçhelerden birini teşkil etmiştir.²⁶ Bizim çalışmamız da belli bir kelime özelinde meallerde görülen bir çeviri hatasının tahlilini ve bunun sebeplerinin izahını amaçlamaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde dil kaynaklarında *aşiy* kelimesine ve yakın anlamlı diğer bazı kelimelere verilen manalar incelenecektir. İkinci bölümde *aşiy* kelimesinin içinde geçtiği âyetlerin Kur'an meallerindeki tercümeleri ve bu âyetler hakkında önde gelen tefsirlerdeki izahat tahlil edilecektir. Üçüncü bölümde ise içinde *aşiy* kelimesinin geçtiği bazı hadislerle

²⁰ Mesela, Taberî *aşiy* vaktini Âl-i İmrân sûresi 41. âyetin tefsirinde “güneşin zeval vaktinden batışına kadar olan süre” olarak tarif etmişken Sa'd sûresi 18. âyetin tefsirinde “ikinci vaktinden geceye kadar olan süre” olarak kısmen farklı bir şekilde tarif etmiştir.

²¹ Bu hususa Hannûn da çalışmasında işaret etmiştir. bk. Hannûn, “Sââtü'n-nehâr ve'l-leyl”, 103.

²² Bu mesele hakkında bazı araştırmalar için bk. Emrullah İşler, “Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar”, *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, ed. Ömer Kara (Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2002), 385-397; Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, 141-158; Mehmet Ali Çalgan, “‘Mennâ'un li'l-Hayr' Tabiri Özelinde Anlam Daralmalarının Kur'an'ın Türkçe Meallerinde Sebep Olduğu Çeviri Problemleri”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5 / 2 (Ekim 2021): 828-850.

²³ İbn Manzûr, “asl” (أصل), *Lisânu'l-Arab*, 11/17.

²⁴ el-Furkân 25/5, el-Ahzâb 33/42, el-Feth 48/9, el-İnsân 76/25, el-A'râf 7/205, er-Ra'd 13/15, en-Nûr 24/36.

²⁵ Mesela bk. Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004); *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007); Cemal Işık, “Bazı Mealler Çerçevesinde İsm-i Mevsüllerin Tercüme Problemi”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* – 29/66 (2016), 195-214; Yunus İnanç, “Emrin Cevabında Gelen Fiillerin Bazı Kur'an Meallerindeki Hatalı Tercümesi”, *Edebali İslâmiyat Dergisi* 3/5 (2019), 23-52; Zekeriya Pak, “Meallerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: ‘Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi’”, *İslâmî Araştırmalar* 17/1 (2004), 27-39; Fatih Kanca, “Kur'an'ın Bazı Odak Kavramlarının Meallere Yansıtılma Sorunu ‘Anlamak İçin Türkçe Kur'an (Meal)’ Adlı Çalışma Örneğinde”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/1 (2022), 1-37.

²⁶ Bu konudaki bazı araştırmalara biraz yukarıda verilen dipnotta işaret edilmişti.

işaret edilerek bu hadislerin tercüme ve şerhlerindeki bilgilerden ve bazılarının bizzat metinlerinden hareketle mezkûr kelimenin manası tespit edilecektir.

1. Dil Kaynaklarında Verilen İzahat

Bu bölümde muhtelif dil kaynaklarında *aşiy* (العشيء) kelimesi hakkında verilen izahat tahlil edilecektir. Ayrıca, bu kelimeyle yakından alakalı olan *işâ* (العشاء) ve *mesâ* (مساء) kelimeleri ve meallerde geçen “sabah akşam” ve “akşamüstü” tabirleri incelenecektir.

İbn Manzûr önce *işâ* kelimesinin tarifini gecenin ilk karanlığı olarak yapar ve bu vaktin akşam namazından yatsı namazına kadar olan süre olduğuna dair bir görüşü aktarır. Ayrıca, *işâân* (العشاءان) ismi verilen namazların akşam ve yatsı namazları olduğunu belirtir. Daha sonra *aşiy* kelimesine geçer ve Ebu'l-Heysem'den naklen güneşin zevalinden sonraki vakte *aşiy* denildiğini belirtir. Bu vakitte gölge doğuya, güneş de batıya dönmüş olur. İbn Manzûr daha sonra Ezherî'den naklen *salâte'l-aşiy* (صَلَاتَا الْعِشْيَاءِ) denilen namazların öğle ve ikindi namazları olduğunu kaydeder. Daha sonra Ebu Hüreyre'nin naklettiği bir hadise yer verilir. Bu hadiste Ebu Hüreyre, Rasulullah'm (sav) onlara *aşiy* namazlarından birini kıldırıldığını, ağır basan zannına göre bu namazın ikindi olduğunu belirtmiştir (صَلَّى بِنَا رَسُولِ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِحْدَى صَلَاتِي الْعِشْيَاءِ، وَأَكْبَرُ ظَنِّي أَنهَا الْعَصْرُ). İbnu'l-Esîr bu hadisi zikrettikten sonra Ebu Hüreyre'nin öğle ve ikindi namazlarını kastettiğine işaret etmiştir. Yine, İbn Manzûr Ezherî'den naklen *aşiy* vaktinin güneşin zevalinden başlayıp batışına kadar olan süre olduğunu, tüm bu süreye *aşiy* dendiğini, güneş batınca ise *işâ* vaktinin başladığını kaydeder. Son olarak İbn Manzûr, temrîz sigasıyla *aşiy* kelimesine güneşin zevalinden sabaha kadar olan zaman manası verildiğine dair bir görüşü nakleder.²⁷ Malum olduğu üzere, temrîz sigası verilen haberin zayıflığının bir işaretidir.²⁸ İbn Manzûr'un bu izahatı *aşiy* vaktinin mahiyetini ve *işâ* vaktinden farkını oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre *aşiy* vakti, öğle ve ikindi namazlarının vakitlerini içine alan ve güneşin zevalinden başlayıp batışına kadar geçen süredir. Çalışmamızın ilerleyen kısmında görüleceği üzere, tefsirlerde de bu bilgiyi teyit eden pek çok izahata yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında *aşiy* kelimesinin akşam olarak çevrilmesini hata olarak değerlendirmek ve bu çevirinin *aşiy* vaktinin mahiyetini doğru ve tam olarak yansıtmadığını söylemek mümkündür. Meallerde *aşiy* kelimesinin akşam olarak çevrilmesinde bir yandan *işâ* kelimesiyle karıştırılmasının, diğer yandan *mesâ* kelimesinin dar manasıyla karıştırılmasının etkili olduğu kanaatindeyiz.

Mesâ (مساء) kelimesi Türkçede dar manasıyla akşam olarak bilinse de Arapçada daha geniş bir manaya sahiptir. Sözlükte öğle vaktinden güneşin batımına veya gecenin yarısına kadar olan süre şeklindeki tarifi (زمانٌ يمتد من الظهر إلى المغرب، أو إلى نصف الليل)²⁹ bu geniş manaya işaret etmektedir. Görüldüğü üzere bu geniş mana, *aşiy* kelimesinin manasına çok yakındır. Bu sebeple, bazı tefsirlerde *aşiy* kelimesinin geçtiği âyetlerin birkaç tanesinin izahında bu kelimenin *mesâ* kelimesiyle açıklandığı görülmektedir. Mesela, *Celâleyn* tefsirinde *aşiy* kelimesinin geçtiği âyetlerden sadece birinin açıklamasında³⁰ *mesâ* kelimesi kullanılmış, diğer âyetlerin

²⁷ İbn Manzûr, “aşâ” (عشا), *Lisânu'l-Arab*, 15/60.

²⁸ Erdinç Ahatlı, “Temrîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Ekim 2022).

²⁹ Mustafa, vd., “mesâ”, *el-Mu'cemü'l-vasûl*, 922.

³⁰ el-Mü'min 40/46.

izahında güneşin zevalinden sonraki vakit, gündüzün son kısmı gibi izahlar yapılmıştır.³¹ Türkçede *mesâ* kelimesinin dar anlamıyla akşam olarak bilinmesinin Türkçe Kur'an meallerinde *aşiy* kelimesine akşam manası verilmesinde etkili olduğu kanaatindeyiz.

Halîl b. Ahmed *Kitâbü'l-'Ayn*'da *aşiy* kelimesini gündüzün son kısmı, *işâ* kelimesini ise gecenin karanlığının ilk kısmı olarak tarif etmiş,³² İbn Fâris de aynı bilgileri vermiştir.³³ Ezherî'nin mezkûr kelimelerle alakalı izahatını³⁴ İbn Manzûr'un ondan naklettiğini yukarıda görmüştük.

Ferrâ *Me'âni'l-Kur'ân* isimli eserinde Rum sûresi 18. âyette³⁵ geçen *aşiyyen* kelimesinin ikinci namazının vaktine tekabül ettiğini ifade etmiştir.³⁶ Benzer şekilde Zeccâc da mezkûr âyetin tefsirinde İbn Abbas'tan gelen bir habere göre namazın beş vakit olduğuna bu âyetin delil olduğunu ve *aşiyyen* tabiriyle ikinci namazının vaktinin kastedildiğini bildirmiştir.³⁷

Râgıb İsfahânî *Müfredâtü'l-İfâzi'l-Kur'ân* isimli eserinde *aşiy* kelimesini İbn Manzûr'un en son, temriz sigasıyla verdiği tarife göre açıklamış ve güneşin zevalinden sabaha kadar olan vakit olduğunu belirtmiştir. *İşâ* vaktini ise akşam namazından yatsı namazına kadar olan süre olarak izah etmiş, *işâân* denilen namazların akşam ve yatsı namazları olduğunu kaydetmiştir. *Aşiy* kelimesinin vârid olduğu âyet olarak ise sadece Nâziât sûresi 46. âyete işaret etmiştir. Hâlbuki bu âyette *aşiy* değil, aynı kökten türeyen *aşiyye* kelimesi geçmektedir. Râgıb içinde *aşiy* kelimesinin geçtiği on âyetten hiçbirine işaret etmemiştir.³⁸ Dolayısıyla, İbn Manzûr'un verdiği izahatın Râgıb'inkine kıyasla daha tatminkâr ve dakik olduğu görülmektedir.

İbnü'l-Esîr *en-Nihâye fi'ğaribi'l-hadis ve'l-eser* isimli eserinde yukarıda geçen Ebû Hüreyre (ra) hadisine işaret eder ve hadiste geçen iki *aşiy* namazıyla öğle ve ikinci namazlarının kastedildiğini belirtir. Daha sonra *aşiy* vaktinin güneşin zevalinden batışına kadar olan süre olduğunu kaydeder. Ardından, temriz sigasıyla güneşin zevalinden sabaha kadarki vakte de *aşiy* denildiğine dair bir görüşün bulunduğunu ifade eder.³⁹ Râgıb'ın tek tarif olarak sunduğu, İbn Manzûr'un ve İbnü'l-Esîr'in ise görüldüğü üzere temriz sigasıyla ve asıl tarifi yanında ikinci ve zayıf bir görüş olarak takdim ettikleri bu tarifi de meallerde *aşiy* kelimesinin akşam olarak çevrilmesinde etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim bazı tefsirlerde de zaman zaman yer verilen

³¹ Çalışmamızın ilgili bölümünde bu bilgiler yer almaktadır.

³² Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi Mahzumi, İbrâhim Samerrai (Beyrut: Müessesetü'l-'Alemi li'l-Matbuat, 1988), 2/188.

³³ Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ İbn Faris, *Mu'cemu mekayisi'l-luga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399), 4/322.

³⁴ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevi Ezheri, *Tebzîbü'l-luga*, thk. Muhammed İvad Murib (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, 2001), 3/38.

³⁵ "... Gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde de O'nu tesbih edin."

³⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf Necati (Kahire: Dâru'l-Mısriyye, ts.), 2/323.

³⁷ Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebi (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988/1408), 4/180.

³⁸ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, "aşâ" (عشا), *Müfredâtü'l-İfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2014), 567-8.

³⁹ Ebû's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esîr, "aşâ" (عشا), *en-Nihâye fi'ğaribi'l-hadis ve'l-eser*, thk. Tahir Ahmet ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 3/242.

bu ikinci tarifte *aşiy* vakti güneşin zevalinden başlamakla beraber akşam vaktini de içine alan daha uzun bir zaman dilimine tekabül etmektedir.

Bu bölümde son olarak meallerde geçen “sabah akşam” ve “akşamüstü” tabirlerinin manalarına işaret etmek faydalı olacaktır. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğüne göre “sabah akşam” tabiri “*Her vakit, daima, sürekli, devamlı*” manasına gelmektedir.⁴⁰ *Aşiy* kelimesinin geçtiği âyetlerin dördünde bu kelime sabah vaktini ifade eden başka bir kelimeyle birlikte geçmekte ve tefsirlerde yer verilen bir görüşe göre bu tabirle günün muayyen zaman dilimlerinden ziyade devamlılık manası kastedilmektedir. En’âm sûresi 52. ve Kehf sûresi 28. âyetlerde *bi’l-gadâti ve’l-aşiyyi* (بِالْغَدَاةِ وَالْأَشْيَاءِ), Meryem sûresi 62. âyette *bukreten ve aşiyyen* (بُكْرَةً وَعَشِيًّا), Mü’min sûresi 46. âyette ise *guduvven ve aşiyyen* (عُدُوءًا وَعَشِيًّا) ifadeleri bir görüşe göre devamlılık ifade ettiklerinden dolayı bunların aynı manayı ifade eden “sabah akşam” tabiriyle çevrilmesi doğru olacaktır.

“Akşamüstü” tabiri ise “*Güneşin battığı sıralarda, akşama doğru, akşam yaklaşırken*” anlamını ifade etmektedir.⁴¹ Bazı meallerde *aşiy* kelimesinin bu tabirle çevrilmesi ise doğru gözükmemektedir. Zira güneşin battığı sıralar ikinci namazının dâhi kılınmasının mekruh olduğu bir vakti göstermektedir. Hâlbuki bu bölümdeki izahata göre *aşiy* vakti öğle ve ikinci namazlarının vakitlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla, akşamüstü ifadesinin *aşiy* vaktinin manasını doğru ve tam olarak yansıttığını söylemek mümkün değildir.

2. Kur’an Meallerindeki Tercümelerin Tefsirlerdeki İzahat Işığında Tahlili

Aşiy kelimesi ve bununla alakalı diğer kelime ve tabirler hakkında geçen bölümde sunulan malumattan sonra bu bölümde *aşiy* kelimesinin geçtiği âyetler, bu âyetlerin Türkçe Kur’an meallerindeki çevirileri ve önemli bazı tefsirlerdeki izahat maddeler halinde tahlil edilecektir. Her maddede önce ilgili âyetin Arapça tam metni, ardından Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayınladığı *Kur’an Yolu* isimli tefsirde ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu’nun yayınladığı Zemahşerî’nin *el-Keşşâf* isimli tefsirinin çevirisinde yer alan ilgili âyetin tercümesi verilecektir. Bu iki mealin bilhassa seçilmesi bunların ilmî bir heyet tarafından yakın sayılacak bir dönemde hazırlanan çalışmalar olması sebebiyledir. Daha sonra bünyesinde yaklaşık 44 meal bulunduran www.kuranmeali.com web sayfasında yer alan Kur’an meallerinde bulunan tercüme örnekleri hakkında genel bilgi verilecek, ardından Taberî (ö. 310/923), Zemahşerî (ö. 538/1144), Beyzâvî (ö. 685/1286), Kurtubî (ö. 671/1273), Râzî (ö. 606/1210), Ebû Hayyân (ö. 745/1344), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Şevkânî (ö. 1250/1834), İbn Âşûr (1909-1970) ve Zuhaylî gibi önemli müfessirlerin eserlerinde yer alan izahat paylaşılarak meallerdeki durum değerlendirilecektir. Ayrıca, içinde *asîl* kelimesinin geçtiği Ra’d sûresi 15. âyetin çevirisi de aynı minvalde incelenecektir.

2.1. Âl-i İmrân 3/41

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَأَذْكُرُ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ (41)

⁴⁰ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, “sabah akşam” (Erişim 24 Ekim 2022).

⁴¹ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, “akşamüstü”.

“Rabbim, dedi, bana bir alâmet göster.” Şöyle buyurdu: “Senin için alâmet insanlara üç gün ancak işaretle konuşmandır. Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”⁴²

“Rabbini çok an ve akşam-sabah tenzih ve takdis et”⁴³

Kuranmeali.com web sayfasındaki tercümelerin hepsi yukarıda verilen tercümelere benzer şekilde “sabah akşam”, “akşam sabah”, “gece gündüz”, “akşamları da sabahları da” gibi ibareler kullanmışlardır. Sadece Ahmet Tekin’in çevirisinde “akşama doğru ve sabahları erken” ifadesi yer almaktadır.⁴⁴

Kur'an Yolu Tefsiri'nde “Hz. Zekeriyâ'nın ... rabbini çok anması ve günün iki diliminde de (akşam ve sabah) O'nu tesbih etmesi istenmiştir.”⁴⁵ açıklaması yapılarak *aşiy* kelimesi akşam vaktine tekabül edecek şekilde izah edilmiştir. Ancak diğer tefsirlere bakıldığında *aşiy* kelimesinin akşam vakti olarak açıklanmadığı görülmektedir. Mesela, *Tefsirü'l-Celâleyn*'de بِالْعِشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ifadesi “gündüzün erken ve geç saatleri” (أَوَاخِرَ النَّهَارِ وَأَوَائِلَهُ) olarak izah edilmiştir.⁴⁶ Taberî *aşiy* kelimesini güneşin zeval vaktinden batışına kadar olan süre olarak tarif eder. Bu tarifi delillendirmek için aşağıdaki beyte işaret eder. Beyitte *aşiy* vaktinde oluşan gölgeden bahsedilmektedir. Taberî bu beyitten hareketle gölgenin dönüşünün güneşin zevaliyle başlayıp batışıyla son bulduğunu belirtir.⁴⁷

فَلَا الظِّلُّ مِنْ بَرْدِ الصُّحَى تَسْتَطِيعُهُ ... وَلَا الْفَيْءُ مِنْ بَرْدِ الْعِشِيِّ تَنْدُوقُ⁴⁸

Taberî ayrıca Mücâhid'den naklen *aşiy* kelimesinin güneşin meyletmesiyle başlayıp batışıyla sonlanan süre olduğunu kaydeder.⁴⁹ Zemaşerî ve Râzî de Taberî'nin verdiği aynı tarifi verir, Râzî ayrıca aynı beyte işaret eder ve beyitle ilgili aynı izahı paylaşır.⁵⁰ İlginç olan bir durum, Zemaşerî'nin tefsirinin çevirisinde müellifin *aşiy* kelimesiyle alakalı verdiği bu açık tarife rağmen âyetin çevirisinde yukarıda görüldüğü üzere “akşam-sabah” ifadesinin kullanılmasıyla ortaya çıkan tutarsızlıktır.

Kurtubî de güneşin zevalinden batışına kadar olan süre (مِنْ جِبِنِ تَزُولِ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ تَغِيبَ) diyerek Mücâhid'den naklen aynı tarifi vermiş, ayrıca *Muvatta*'da geçen bir haberde *aşiy* kelimesinin kullanımıyla istişhad etmiştir.⁵¹ Bu haberde Kasım b. Muhammed (ö. 107) sahâbeden idrak ettiği insanların öğle namazını *aşiy* vaktinde kıldığını bildirmektedir (مَا أَدْرَكْتُ النَّاسَ إِلَّا وَهُمْ)

⁴² Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 1/553.

⁴³ Ebü'l-Kâsım Mahmut b. Amr b. Ahmed ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmi'zi't-tenzîl*, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/928.

⁴⁴ Türkçe Kur'an Mealleri (KURAN MEALİ), “Âl-i İmrân Suresi 41. Ayet” (Erişim 24 Ekim 2022).

⁴⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/554.

⁴⁶ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî - Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şafi Mahallî, *Tefsirü'l-Celaleyn*, (Kahire: Daru'l-hadis, ts.), 71.

⁴⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kâhire: Muessestü'r-Risâle, 2000), 5/391.

⁴⁸ “Ne kuşluk vaktindeki gölgeye gücün yeter, ne de ikinci vaktindeki gölgeden tat alırsın.”

⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/392.

⁵⁰ Ebü Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâ't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 8/216; Zemaşerî, *Keşşâf*, 1/935.

⁵¹ Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Eттаfeyyîş (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964), 4/82.

(يُصَلُّونَ الظُّهْرَ بِعَشِيِّ).⁵² Mezkûr haberden açıkça anlaşıldığına göre *aşiy* denilen vakit öğle namazının kılındığı vakti içine almaktadır. Bu bilgi tefsirlerde verildiğini gördüğümüz tariflerle uyum halindedir.

Beyzâvî *aşiy*'i güneşin zevalinden batışına kadar olan süre olarak tanımlamakla beraber temriz sigasıyla *aşiy*'in ikinci vaktinden veya güneşin batışından itibaren başlayan ve gecenin ilk kısmının bitimine kadar olan süre olarak da tanımlandığını belirtir.⁵³ Bilindiği üzere, temriz sigası nakledilen haberin zayıflığının bir işareti olarak kullanılmaktadır. Şevkânî de *aşiy* kelimesinin yaygın tarifini verdikten sonra Beyzâvî'nin temriz sigasıyla verdiği ikinci tarife de (ikinci vaktinden itibaren başlayan ve gecenin ilk kısmının bitimine kadar olan süre) işaret eder ve bu ikinci tarifi cidden zayıf olarak niteler.⁵⁴

Zuhaylî *aşiy*'i güneşin zevalinden geceye kadar olan süre (الوقت من الزوال إلى الليل) olarak açıklar. Ayrıca, Celâleyn Tefsiri'nde olduğu gibi بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ifadesini “gündüzün erken ve geç saatleri” (أَوَاخِرَ النَّهَارِ وَأَوَائِلَهُ) olarak izah eder.⁵⁵

Görüldüğü üzere, *aşiy* kelimesine meallerde verilen “akşam” anlamının aksine incelenen tefsirlerin tümünde “güneşin zevalinden batışına kadar olan vakit” anlamı verilmiştir. Dolayısıyla, meallerde geçen “sabah akşam” terkihi yerine “gündüzün erken ve geç saatleri” ya da “öğleden önce ve sonra” gibi ifadelerin kullanılması daha isabetli olacaktır. Ayrıca, tefsirlerde *bi'l-aşiyyi ve'l-ibkâr* ifadesinin devamlılık ifade etmesiyle ilgili bu âyet özelinde bir bilgi verilmemekte, bilakis günün bilhassa bu iki vaktinde tesbihe/namaza dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla meallerde geçen “sabah akşam” ifadesinin devamlılık ifade etmesi açısından doğru manayı yansıttığı kanaatinde değiliz. Zira bu şekilde tercüme verilen *Kur'an Yolu Tefsiri*'nde bile yapılan izahta günün özellikle iki diliminde yapılacak tesbihe işaret edilmiştir. Dolayısıyla âyetin doğru çevirisinde bu iki zaman diliminin ne olduğu doğru tespit edilmelidir.

2.2. Rûm 30/18

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ (17) وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ (18)

“Bu sebeple akşam vaktine eriştiğinizde ve sabah kalktığınızda Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde her türlü övgü O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde de O'nu tesbih edin.”⁵⁶

“...Yine akşamüstü ve öğleyin o güçlü ışığı idrak ettiğinizde.”⁵⁷

Tercümelerde *aşiyyen* kelimesi için “gündüzün sonlarında”, “günün sonunda”, “akşam vaktine girerken”, “Karanlık olduğu zaman”, “akşama doğru”, “gece vaktinde”, “akşamüstü ikindi ve akşam namazlarında”, “günün sonunda (yatsı vaktinde)”, “yatsıleyin” gibi manalar

⁵² Muvatta, “Vukutu's-salat”, 1, hadis no: 12.

⁵³ Ebû Saîd Nasrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envarü't-tenzîl ve esrarü't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşalı (Beirut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1997), 2/16.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *Fetbu'l-kadîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesir, 1993), 1/388.

⁵⁵ Vehbe Zuhaylî, *Tefsiri'l-münir fi'l-akide ve'l-ş-şeria ve'l-menbec* (Dımaşk: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1991/1411), 3/217.

⁵⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/299.

⁵⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/212.

verildiği görülmektedir.⁵⁸ Bunların bir kısmı (gündüzün sonunda anlamı verenler) kısmen doğru sayılabilmekle beraber bir kısmı da (akşam ve yatsı vakti anlamı verenler) doğru gözükmemektedir. Öte yandan, Ahmet Tekin “Gündüzün sonuna doğru, ikindi vaktinde”, Ali Fikri Yavuz, Cemal Külünkoğlu, Diyanet İşleri Meali (Eski), İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve İsmail Hakkı İzmirli “İkinci vaktinde” ve Elmalılı Hamdi Yazır “ikindileyin” şeklinde tercüme etmişler ve özellikle ikindi vaktine işaret etmişlerdir. Birazdan görüleceği üzere, tefsirlerde ittifakla bu iki âyette beş vakit namaza işaret edildiği ve *aşiyyen* kelimesi ile ikindi namazının kastedildiği belirtilmektedir.

Kur'an Yolu tefsirinde âyetin çevirisinde “gündüzün sonunda” ifadesi geçtiği halde âyetin izahında şu bilgiler yer almaktadır: “Tefsirlerde genellikle, ... 18. âyetin “akşam üstü” şeklinde tercüme edilen kısmıyla ikindi namazının, “öğle vaktine ulaştığınızda” kısmıyla da öğle namazının kastedildiği yorumu yapılmıştır.”⁵⁹ Bu izahtan sanki âyetin tercümesinde *aşiyyen* için “akşam üstü” dendiği anlaşılmaktadır. Ancak “akşamüstü” ifadesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Güneşin battığı sıralarda, akşama doğru, akşam yaklaşırken” şeklinde açıklanmaktadır. Tavsif edilen bu zaman dilimi ikindi namazının kerâhat vaktine tekabül etmektedir. Dolayısıyla Zemahşerî'ninki gibi diğer meallerde de geçen “akşamüstü” ifadesinin *aşiyyen* kelimesini mana bakımından tam olarak karşıladığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Tefsirlerde bu iki âyette beş vakit namaza işaret edildiği bilgisi İbn Abbas'tan gelen bir habere dayandırılmaktadır. Bu habere göre 17. âyette geçen “akşam vaktine eriştiğinizde” ifadesiyle akşam ve yatsı namazları, “sabah kalktığınızda” ifadesiyle sabah namazı, *aşiyyen* ifadesiyle ikindi namazı ve “öğle vaktine ulaştığınızda” ifadesiyle öğle namazı kastedilmektedir.⁶⁰ Beyzâvî *aşiy* kelimesinin gözün görme kabiliyetinin azalmasıyla aynı kökten geldiğini ve gündüzün son kısmını ifade ettiğini bildirir.⁶¹ Kurtubî de mezkûr iki âyette gece namazlarının (sabah, akşam ve yatsı) neden hamd ile gündüz namazlarının ise (öğle ve ikindi) neden tesbih ile irtibatlandırıldığını izah eder.⁶² Cessâs da İbn Abbas'tan gelen ve *aşiy* kelimesinin ikindi namazının vaktine tekabül ettiğini ifade eden rivayete dikkat çekmiştir.⁶³

Ebû Hayyân Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerinin yenilenmesinden dolayı bu vakitlerde kullanımının kendisini tesbih etmesini dilediğini, bununla beraber kulun tüm vakitlerinde Rabbi'ni anmasının kinâyeye yoluyla murad edildiğinin de anlaşılabilirliğini kaydetmiştir. Ebû Hayyân İbn Abbas'tan nakledilen ve âyette beş vakit namazın kast edildiğine dair habere de yer vermiş, ayrıca müfessirlerin beş vakit namaza bu âyette işaret edildiği hususunda ittifak ettiklerini de ifade etmiştir.⁶⁴

⁵⁸ Kuranmeali.com web sayfası.

⁵⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/300.

⁶⁰ Mesela bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/213; Kurtubî, *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'an*, 14/14; Beyzâvî, *Emvarü't-tenzîl ve esrari't-te'vil*, 4/203-4; Zuhaylî, *Tefsiri'l-münir*, 21/61.

⁶¹ Beyzâvî, *Emvarü't-tenzîl ve esrari't-te'vil*, 4/203.

⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'an*, 14/14.

⁶³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî Cessâs, *Abkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 1415), 2/334.

⁶⁴ Ebu Hayyan Esirüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelüsi, *Tefsiri'l-Babri'l-muhit* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420), 8/380-381.

İbn Âşûr *aşiy* kelimesini ikindiden sonrası olarak tarif etmiş,⁶⁵ İbn Abbas'tan gelen rivayetin sıhhati hâlinde âyette geçen teşbihin namazdan kinâye olacağını belirtmiştir. Bu durumda âyetin müminlere önceki âyetlerde vaad edilen güzel akıbet dolayısıyla gece ve gündüzün belli vakitlerinde namazı eda ederek şükretmelerini tenbih ettiğine dikkat çekmiştir. Bu izahı yapmakla beraber İbn Âşûr âyette beş vakit namazın murad edilmediğini ancak Kur'an'ın icâzından dolayı âyetin beş vakit namazı kapsayacak bir şekilde ifade edildiğini belirtmiş, buna gerekçe olarak da namazın tesbih içermekle beraber ona sübhanallah denemeyeceğini göstermiştir.⁶⁶

Görüldüğü üzere, anılan iki âyet hakkında tefsirlerin çoğunda beş vakit namazın kastedildiği bilgisi ışığında meallerde gerek ikindi vakti gibi, gerek gündüzün sonu gibi *aşiy* kelimesinin doğru manasına yakın ifadelerin daha sık kullanıldığı, ancak buna rağmen yine gece vakti ve yatsıleyin gibi hatalı ifadelerin de yer aldığı tespit edilmiştir.

2.3. Mü'min 40/55

(55) فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعِشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

“(Resulüm!) Sen şimdi sabret, çünkü Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşir; günahının bağışlanmasını iste ve sabah akşam rabbini hamd ile tesbih et.”⁶⁷

“...sabah-akşam hamdederek Rabbini tenzih ve takdis et”⁶⁸

Meallerde *bi'laşiyi* ve *l-ibkâr* ifadesinin “akşam ve sabah”, “sabah akşam”, “gece gündüz” gibi ifadelerle çevrildiği görülmektedir. Ahmet Tekin ise *aşiy* kelimesini “akşama doğru” şeklinde tercüme etmiştir. Kurtubî, Hasan-ı Basrî ve Katâde'den naklen âyette sabah ve ikindi namazlarının kastedildiğini belirtmiş,⁶⁹ Zemahşerî de aynı hususa işaret etmiştir.⁷⁰ Suyûtî (ö. 911) *aşiy* kelimesini güneşin zevalinden sonrası,⁷¹ İbn Kesîr ise gündüzün sonu ve gecenin başı diye tarif etmiştir.⁷² Zuhaylî ise *aşiy* kelimesini *mesâ* kelimesini kullanarak tarif etmiştir.⁷³ Daha önce izah edildiği üzere, *mesâ* kelimesinin geniş manası *aşiy* kelimesinin manasıyla örtüşmektedir. Bu âyette günün muayyen iki vakti kastedildiği için meallerdeki “sabah akşam” şeklindeki tercümenin isabetli olmadığı anlaşılmaktadır.

2.4. Sa'd 38/31

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ الصَّانِفَاتُ الْجِيَادُ (31)

“Bir gün akşama doğru alımlı, soylu koşu atları önüne getirildiğinde,”⁷⁴

⁶⁵ Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi İbn Aşur, *Tefsirü'l-Tabrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tunisiyye, 1984), 21/67.

⁶⁶ İbn Aşur, *Tefsirü'l-Tabrîr ve't-tenvîr*, 21/66.

⁶⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/668.

⁶⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/1060.

⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 15/324.

⁷⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/1061.

⁷¹ Suyûtî - Mahallî, *Tefsirü'l-Celaleyn*, 625.

⁷² Ebü'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Sellâme (Dâru Tayyibe, 1999), 7/151.

⁷³ Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 24/141.

⁷⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/580.

“*Hani bir akşamüzeri o muhteşem duruşlu yarış atları kendisine sunulmuştu...*”⁷⁵

Meallerde *bi'l-aşiyyi* kelimesi için “öğleden sonra”, “akşama yakın”, “akşam üstü”, “ikinci vakti”, “gün batımına doğru”, “akşam”, “akşamleyin” gibi ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Ancak daha önce işaret ettiğimiz üzere “akşamüstü” ifadesinin “Güneşin battığı sıralarda, akşama doğru, akşam yaklaşırken” şeklindeki izahı göz önüne alındığında bu ifadenin *aşiy* kelimesinin manasını tam olarak karşılamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Suyûtî âyetin açıklamasında *aşiy*'in güneşin zevalinden sonraki vakit olduğunu ve atların Hz. Süleyman'a öğle namazını kıldıktan sonra sunulduğunu belirtir.⁷⁶ Öğle namazının kılındığı zaman ile meallerde geçen akşam, akşamüstü gibi zamanların farklı olduğu ise açıktır. Zemahşerî de Hz. Süleyman'a öğle namazından sonra atların arz edildiği, bu sebeple ikinci namazını kaçırdığı bilgisini paylaşır.⁷⁷ Bu bilgiye rağmen yukarıda görüldüğü gibi Zemahşerî'nin tefsirinin tercümesinde ilgili âyetin çevirisinde “akşamüzeri” ifadesinin kullanımı kendi içinde tutarsız bir durum ortaya çıkarmıştır.

Beyzâvî *aşiy*'in öğleden sonra olduğunu, Hz. Süleyman'a atların arz edilmesi sebebiyle onun ikinci namazını kaçırdığını bildirir.⁷⁸ Zuhaylî de bu âyetin tefsirinde *aşiy* kelimesini zeval sonrası diye tarif eder.⁷⁹

2.5. Meryem 19/11

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا (11)

“*Bunun üzerine Zekeriyâ, mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir işaret diliyle, “Sabah akşam Allah'ı tesbih edin” dedi.*”⁸⁰

“...ve onlara ‘Sabah-akşam (dua ederek Allah'ı) tenzih ve takdis edin’ diye işareten bildirdi”⁸¹

Kur'an meallerinde âyette geçen *bukreten ve aşiyyen* ifadesinin “sabah akşam”, “gece gündüz”, “Akşamleyin ve sabah erken vakitler” şeklinde çevrildiği görülmektedir. Ancak Ömer Nasuhi Bilmen “Gündüzlerin evvellerinde ve sonunda”, Ahmet Tekin ise “Sabah erken ve akşama doğru” şeklinde çevirmişlerdir. Mezkûr âyet Âl-i İmrân sûresi 41. âyetiyle aynı muhtevaya sahip olup müfessirlerin Âl-i İmrân sûresindeki âyetle alakalı izahatı yukarıda geniş biçimde geçmişti. Meryem sûresinin bu âyetiyle alakalı izahında Beyzâvî *bukreten ve aşiyyen* ifadesini “gündüzün her iki tarafı”,⁸² Zuhaylî ise “gündüzün her iki tarafı, gündüzün başları ve sonları” şeklinde çevirmiş olup Zuhaylî bununla sabah ve ikinci namazlarının kastedildiğini

⁷⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/838.

⁷⁶ Suyûtî - Mahallî, *Tefsirü'l-Celaleyn*, 601.

⁷⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/841.

⁷⁸ Beyzâvî, *Envarü't-tenzîl ve esrarü't-te'vil*, 5/29.

⁷⁹ Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 23/197.

⁸⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/591.

⁸¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/150.

⁸² Beyzâvî, *Envarü't-tenzîl ve esrarü't-te'vil*, 4/7.

belirtmiştir.⁸³ Buna göre söz konusu âyette günün muayyen iki vakti kastedildiği için mealler arasında doğru manayı sadece Bilmen ve Tekin'in verdiği görülmektedir.

2.6. Meryem 19/62

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا (62)

“Orada boş söz işitmezler, kendilerine yalnız esenlikler dilenir. Orada, sabah akşam rızıkları hazırdir.”⁸⁴

“...sabah-akşam nasiplendirilirler orada”⁸⁵

Meallerde genelde “sabah akşam” şeklinde çevrilen bu ifadeyi Ahmet Tekin “sabah erken ve akşama doğru” şeklinde çevirmiştir. Beyzâvî bu âyette geçen, rızıkların günün iki vaktinde hazır olmasının nimete kavuşanların hâli olduğunu ve yemekte zühd ile oburluk arasında itidali temsil ettiğini belirtir. Ayrıca, bununla rızkın devamlılığının kastedilmiş olduğuna dair bir görüşün bulunduğu da işaret eder.⁸⁶ Râzî de aynı görüşe yer vermiştir.⁸⁷ “Sabah akşam” ifadesinin Türk Dil Kurumu’nun sözlüğüne göre “Her vakit, daima, sürekli, devamlı” manasına geldiği dikkate alındığında, Beyzâvî’nin ve Râzî’nin işaret ettikleri mezkûr görüşe dayanarak, Kur’an meallerindeki çevirilerin günün belli iki zaman diliminden ziyade devamlılığı ifade ettiğini ve bu açıdan doğru olduğunu söylemek mümkündür.

2.7. Mü’min 40/46

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ (46)

“Bu azap, onların sabah akşam sokulacakları ateştir. Kıyamet koptuğunda, “Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!” denilecek.”⁸⁸

“Ateş...Sabah ve akşam vakitlerinde ona arz edilirler...”⁸⁹

Meallerde genelde “sabah akşam” şeklinde çevrilen bu ifadeyi Ahmet Tekin “sabah erken ve akşama doğru” şeklinde çevirmiştir. Kur’an Yolu tefsirinde “Sabah akşam” sözünün azabın sürekliliğini ifade eden bir deyim olduğu ifade edilmiştir. Zemahşerî de günün iki vaktinde ateşle azabın gerçekleştiği, geri kalan vakitlerinde ya farklı bir azaba uğradıkları ya da azaba ara verildiğini belirtir. Zemahşerî bununla birlikte diğer bir ihtimal olarak âyette geçen *guduvven ve aşıyyen* ifadesinin azabın devamlılığına da işaret edebileceğini kaydeder.⁹⁰ Râzî de bu ifadenin devamlılıktan kinâye olarak kullanılmış olabileceğini dile getirir.⁹¹ Dolayısıyla, Kur’an meallerinde verilen sabah akşam ifadesinin azabın devamlılığı ihtimalini belirten görüşe muvafık bir çeviri olduğu söylenebilir. Ancak yukarıda geçen Zemahşerî’nin tefsirindeki âyetin tercümesi (“Sabah ve akşam vakitlerinde”) sürekliliğe değil, günün belli iki zaman dilimine

⁸³ Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir*, 16/51.

⁸⁴ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/609.

⁸⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/204.

⁸⁶ Beyzâvî, *Emarü't-tenzîl ve esrarü't-te'vil*, 4/15.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 27/522.

⁸⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 4/663.

⁸⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/838.

⁹⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/1055.

⁹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 27/522.

işaret etmektedir. Bu durumda tercümede geçen “akşam vakitlerinde” ifadesinin *aşiy* kelimesini doğru bir şekilde yansıttığı söylenemez. Netice olarak, âyetin çevirisinde ya süreklilik kastedilerek “sabah akşam” denmesi ya da belli iki vakit kastedilerek “sabah erken ve öğleden sonra” veya “gündüzün başında ve sonunda” gibi ifadeler kullanılması isabetli olacaktır.

İbn Kesîr âyette geçen *guduvven ve aşiyyen* ifadesini (صَبَاحًا وَمَسَاءً) şeklinde izah etmiştir.⁹² Burada *mesâ* kelimesini dar anlamıyla akşam vakti olarak değil, geniş anlamıyla *aşiy* kelimesinin manasına tekabül edecek şekilde kullanıldığını hatırlamak gerekmektedir. Taberî ve Suyûtî de bu şekilde izahta bulunmuşlardır.⁹³

2.8. Sa'd 38/18

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (18)

“Dağları onun emrine verdik. Sabah akşam yaratıcılarını tesbih ederlerdi.”⁹⁴

“Akşamleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte Allah'ı tenzih ve takdis etsinler diye dağları râm etmiştik.”⁹⁵

Meallerde “akşam ve sabah”, “güneş batarken ve güneş doğarken”, “sabah akşam” gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. İsmail Hakkı İzmirli “güneşin battığı ve doğduğu zamanlarda” şeklinde tercüme etmiş, verdiği dipnotta ise “Akşam veya yatsı vakti ile sabah veya kuşluk zamanında” bilgisini vermiştir. Bu âyette *aşiy* kelimesini bu şekilde açıklarken Rum sûresi 18. âyetinde aynı kelimeyi “ikindi” şeklinde çevirmesi bir tutarsızlık doğurmuştur. Aslında bu tutarsızlık bu âyetin çevirinde *aşiy* kelimesine “akşam” manası verip aynı kelimeye Rum sûresi 18. âyetinin tercümesinde “ikindi” manasını veren diğer bütün mealler için geçerlidir.

Kurtubî bu âyetin tefsirinde kuşluk namazının müstehap olduğunu, ikindi namazının *aşiy* vaktinde kılınmasına mukabil kuşluk namazının sabahleyin kılındığını belirtmiştir.⁹⁶ Görüldüğü üzere, *aşiy* kelimesi ikindi namazının kılındığı vakit olarak değerlendirilmiştir. Taberî ise *aşiy* kelimesini ikindi vaktinden geceye kadar olan süre (من وقت العصر إلى الليل) şeklinde tarif etmiştir.⁹⁷ İbn Kesîr bu kelimeyi gündüzün sonu (آخِرَ النَّهَارِ) olarak izah etmiştir.⁹⁸ Görüldüğü üzere, tefsirlerde ikindi vakti olarak ifade edilen *aşiy* kelimesinin meallerde akşam vakti olarak ifade edilmesi hatalı gözükmektedir.

2.9. En'âm 6/52

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ (52)

⁹² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 7/147.

⁹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/339, Suyûtî - Mahallî, *Tefsîri'l-Celaleyn*, 624 .

⁹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/573.

⁹⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/808.

⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'an*, 15/160.

⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/43. Hatırlanacağı üzere, Taberî *aşiy* vaktini Âl-i İmrân sûresi 41. âyetin tefsirinde “güneşin zeval vaktinden batışına kadar olan süre” olarak tarif etmiş ve bir beyitle istişhad etmişti. Dolayısıyla, görüldüğü üzere tefsirinin farklı yerlerinde verdiği tarifler arasında bir tutarsızlık dikkat çekmektedir.

⁹⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 7/57.

“Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın.”⁹⁹

“Rablerinin rızâsını dileyerek sabah-akşam O’na ibadet edenleri kovma...”¹⁰⁰

Meallerde genelde “sabah akşam” şeklinde çevrilen bu ifadeyi Ahmet Tekin “sabah erken ve akşama doğru” şeklinde çevirmiştir. Kurtubî’ye göre âyette sabah ve *aşiy* vaktinin bilhassa zikredilmesi insanların bu vakitlerde çoğunlukla meşgul olmaları sebebiyledir. Zira kim meşguliyet anında ibadete yönelirse boş vaktinde ibadete yönelmesi daha da fazla olur.¹⁰¹ Kurtubî’nin bu izahından anlaşıldığı üzere, *aşiy* denilen vakit insanların işlerini bitirip dinlenmeye başladıkları akşam vaktinden ziyade işle meşgul oldukları ikindi vaktine daha münasip düşmektedir. Beyzâvî ve Zemahşerî âyetteki *bi’l-gadâti ve’l-aşiyi* ifadesinden muradın devam olduğunu belirtmişler, sabah ve ikindi namazlarının kastedildiği şeklinde bir görüşün de bulunduğu ayrıca işaret etmişlerdir.¹⁰² Dolayısıyla, meallerde devam manası kastedilerek “sabah akşam” şeklinde çevrilmesi doğru gözükmektedir. Öte yandan, Zuhaylî *aşiy* kelimesini gündüzün sonu veya akşamdan yatsıya kadar olan vakit olarak tarif etmiştir.¹⁰³ Bu tarif *aşiy* kelimesinin daha önce gördüğümüz tarifleriyle kısmen örtüşse de kısmen de farklılık içermektedir. Mesela, biraz önce Kurtubî’nin verdiği izahta *aşiy* vaktinin akşam vaktinden ziyade, ikindi vakti olduğu anlaşılmaktadır. Yine, biraz önce Beyzâvî ve Zemahşerî’nin açıklamalarında sabah ve ikindi namazlarına işaret edildiği görülmüştü.

2.10. Kehf 18/28

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا (28)

“Rızâsını dileyerek sabah akşam rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster. Dünya hayatının çekiciliğine meylederek gözlerini onlardan çevirme! Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!”¹⁰⁴

“Sabah-akşam Rablerinin rızalarını dileyerek O’na yalvaranlarla beraber oturmaya nefsinizi alıştır...”¹⁰⁵

Bir önceki âyetle¹⁰⁶ benzer bir muhtevaya sahip olan bu âyetin meal ve tefsirinde büyük oranda benzerlikler söz konusu olduğu için bu bilgileri tekrarlamaya lüzum görmüyoruz. Bu âyetin meallerinde de *bi’l-gadâti ve’l-aşiyi* ifadesinin devam manası kastedilerek “sabah akşam” şeklinde çevrilmesi doğru gözükmektedir.

⁹⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 4/580.

¹⁰⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/650.

¹⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’an*, 6/432.

¹⁰² Beyzâvî, *Emvarü’l-tenzîl ve esrarü’l-te’vil*, 2/163, Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/651.

¹⁰³ Zuhaylî, *Tefsirü’l-münir*, 7/208.

¹⁰⁴ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/549.

¹⁰⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/48.

¹⁰⁶ En’âm 6/52.

Bir önceki âyetin tefsirinde *aşiy* kelimesini gündüzün sonu veya akşamdan yatsıya kadar olan vakit olarak tarif eden Zuhaylî'nin bu âyetin tefsirinde *bi'l-gadâti ve'l-aşiyi* ifadesini “gündüzün iki tarafı” olarak çevirmesi ve âyette bu vakitlerin insanların bu zaman dilimlerinde gaflette olmaları ve dünya ile meşgul olmaları sebebiyle zikredildiğini belirtmesi¹⁰⁷ tutarlı değildir. Zira her iki âyette birbirinin tamamen aynı olan bir ifadenin (يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ) geçmesine rağmen bu ifadedeki aynı kelimenin iki âyetin tefsirinde farklı şekillerde izah edilmesi anlam karışıklığına ve tutarsızlığa sebep olmaktadır.

İbn Kesîr'in bu âyetin tefsirinde yer verdiği ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde geçen bir hadis âyette geçen *bi'l-gadâti ve'l-aşiyi* ifadesinin manasına ışık tutmaktadır. Bu hadiste Rasulullah (sav) sabah namazını kıldıktan sonra güneşin doğuşuna ve ikindi namazını kıldıktan sonra güneşin batışına kadar olan vakitlerde yüce Allah'ı zikretmenin faziletini anlatmaktadır.¹⁰⁸

Netice olarak, bu bölümde yer verilen on âyetin metinlerinden ve tefsirlerdeki izahattan *aşiy* vaktinin mahiyeti anlaşılmalı ve bu bilgilerin dil kaynaklarındaki malumatla uyumlu olduğu görülmektedir. Bu bilgilerin ışığında meallerdeki tercümelerin bir kısmının hatalı olduğunu söylemek mümkündür.

2.11. Ra'd 13/15

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ (15)

*Göklerde ve yerde bulunanlar ve bunların gölgeleri sabah akşam, isteseler de istemeseler de Allah'a secde ederler.*¹⁰⁹

*Göklerde ve yerde kim varsa gölgeleri ile birlikte sabah-akşam ister istemez Allah'a secde etmektedirler.*¹¹⁰

Makalenin başında “İkinci vakti ile güneşin batışı arasındaki süre”¹¹¹ manasına gelen *asîl* (أصیل) kelimesinin muhtelif âyet-i kerîmelerde “sabah akşam” şeklinde çevrilmeye müsait olarak devamlılık manasına gelebilecek bir şekilde kullanıldığından bahsedilmişti. Ancak bilhassa Ra'd sûresi 15. âyet-i kerîmesi böyle bir çeviriye uygun gözükmemektedir. Zira bu âyette gölgelerin secdesinden bahsedilmektedir ki bu durum geceleyin olabilecek bir durum değildir. Dolayısıyla özellikle bu âyetin tercümesinde *asîl* kelimesinin doğru manasının yansıtılması önem arz etmektedir.

Meallerde genelde “sabah akşam” şeklinde çeviri yapılmış olmakla beraber Ahmet Te-kin “gündüzün ilk ve son saatlerinde”, Süleymaniye Vakfı ise “öğle ve ikindide” şeklinde çevirmiştir. Diyanet Kur'an Yolu tefsirinde verilen izah şu şekildedir: “Gölgelerin sabah akşam Allah'a secde etmesi de güneşin hareketine bağlı olarak sabahları batıya doğru uzaması, öğle

¹⁰⁷ Zuhaylî, *Tefsiri'l-münir*, 15/238.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm*, 5/152-3.

¹⁰⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/279.

¹¹⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/740.

¹¹¹ İbn Manzûr, “asl” (أصل), *Lisânu'l-Arab*, 11/17.

vaktinde sıfırlanması veya en kısa haline gelmesi öğle-akşam arasında doğru uzamasıdır.”¹¹² Verilen izahta açıkça gölgenin güneşe bağlı uzama ve kısamasından bahsedilmesine rağmen çeviride açık bir çelişkiye düşülerek “sabah akşam” ifadelerinin kullanılması bariz bir yanlışlığa sebep olmaktadır. Zira “sabah akşam” ifadesi ister günün belli iki vakti isterse devamlılık şeklinde anlaşılabilir, verilen bu izahla bağdaşmamaktadır. Zemahşeri’nin verdiği izah da gölgenin uzayıp kısalmasına odaklanmaktadır.¹¹³

3. Hadislerde Aşiy Kelimesinin Kullanımının Tahlili

Bu bölümde *Sahîh-i Buhârî*’de *aşiy* kelimesinin içinde geçtiği altı hadis ve yine *Sahîh-i Buhârî*’de geçen ve bu kelime hakkında Mücâhid’in verdiği bir izah paylaşılacak; İbn Hacer’in verdiği malumat ve bu hadislerin Türkçe çevirileri¹¹⁴ ışığında *aşiy* kelimesinin manası incelenecektir. Ayrıca, *Muvatta*’da yer alan ve içinde *aşiy* kelimesinin geçtiği başka bir hadise de işaret edilecektir. Böyle bir tetkikin *aşiy* kelimesinin hadislerdeki kullanımını ve manası hakkında yeterli bir fikir vereceği kanaatindeyiz.

- *Sahih*’te geçen ve çalışmamızın başında işaret edilen bir hadiste Rasulullah’ın (sav) iki *aşiy* namazından birini kıldırıldığı bildirilmektedir (صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَى صَلَاتَيْهِ) (العشي).¹¹⁵ Aynı hadisin *Sahih*’te geçen bir başka tarikinde metindeki *aşiy* namazları öğle ve ikinci olarak tasrih edilmiştir (صَلَّى بِنَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ أَوْ الْعَصْرَ).¹¹⁶ İbn Hacer de *aşiy* vaktinin başlangıcının güneşin zevali olduğunu kaydeder.¹¹⁷

- Bir diğer hadiste Esmâ b. Ebu Bekir, Hz. Aişe (ra) ile yaptıkları umre ve haccı anlatırken şu ifadeyi kullanmıştır: (ثُمَّ أَهَلَّلْنَا مِنَ الْعِشِيِّ بِالْحَجِّ)¹¹⁸ Sofuoğlu hadisin bu kısmını şöyle çevirmiştir: “sonra hacc için öğle akabinde yeniden ihrama girdik.” Görüldüğü üzere, “öğle akabinde” ifadesi *aşiy* vaktinin tarifine uygun düşmektedir.

- Bir diğer hadiste Hz. Aişe’nin Berfire isimli bir kadını azat etmesi ve velâ hakkını (azat edilen kölenin miras hakkı) elde etmesi konu edinilmektedir. Rasulullah (sav) Hz. Aişe’nin kendisine danışması üzerine insanlara bu meselede bilgilendirme yapmak üzere *aşiy* vaktinde bir hutbe vermiştir.¹¹⁹ Hadisin Arapça metnini vermekte fayda görüyoruz:

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اشْتَرِي وَأَعْتِقِي، فَإِنَّ الْوَلَاءَ لِمَنْ أَعْتَقَ. ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعِشِيِّ، فَأَنْتَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ...

Hadisin bu kısmının çevirisi aşağıda verilmiştir. Çeviride *aşiy* vakti için “gündüzün sonuna doğru bir vakitte” denilmiştir.

¹¹² Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/279.

¹¹³ Zemahşeri, *Keşşâf*, 3/741.

¹¹⁴ *Sahîh-i Buhârî*’yi tercüme ve şerh eden Mehmet Sofuoğlu tarafından yapılan çeviriler dikkate alınmıştır.

¹¹⁵ Buhârî, “Salat”, 88, hadis no: 482.

¹¹⁶ Buhârî, “Sehv”, 3, hadis no: 1227.

¹¹⁷ Ahmed b. ‘Ali İbn Hacer el-‘Askalânî, *Fethu’l-bârî bi şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz (Beyrut: Dâru’l-Mâ’ rife, 1379), 1/567.

¹¹⁸ Buhârî, “Umre”, 11, hadis no: 1796.

¹¹⁹ Buhârî, “Buyû”, 67, hadis no: 2155.

“Rasûlullah: “Sen Berîre’yi onlardan satın al ve hürriyete kavuştur. Şübhesiz velâ (denilip mîrâs hakkı sabit olan hükmî hısımlık) köleyi hürriyete kavuşturana âiddir” buyurdu. Bundan sonra Peygamber gündüzün sonuna doğru bir vakitte ayağa kalktı. Allah’a hamd ve lâyük olduğu sıfatlarla övdükten sonra, şöyle hitâb buyurdu:”¹²⁰

- Bir diğer hadiste Hz. Usâme b. Zeyd’in Kureyş’ten asil bir kadının hırsızlığı sebebiyle cezalandırılması hususunda Rasulullah’a şefaet girişimi konu edinilmektedir. Rasulullah (sav) Hz. Usâme’nin kendisine bu konuda danışması üzerine insanlara bu meselede bilgilendirme yapmak üzere yine *aşiy* vaktinde bir hutbe vermiştir.¹²¹ Hadisin Arapça metni şöyledir:

فَقَالَ: أَنْتَ لَمُنِي فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ. قَالَ أُسَامَةُ: اسْتَعْفِرْ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَلَمَّا كَانَ الْعِشِيِّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطِيبًا، فَأَتَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ...

Hadisin bu kısmının çevirisi aşağıda verilmiştir. Çeviride *aşiy* vakti için “Öğleden sonra” denilmiştir.

“Rasûlullah’ın yüzünün rengi değişti ve: "Allah'ın tayîn ettiği dînî cezalardan bir ceza hususunda mı benimle konuşuyorsun?" buyurdu. Usâme de: Yâ Rasûlallah, benim için mağfîret isteyiver, dedi. Öğleden sonra olunca Rasûlullah hutbe yapmak üzere ayağa kalktı. Allah’ı lâyük olduğu sıfatlarla övdükten sonra "Amma ba’du" diyerek şunları söyledi”¹²²

- Bir diğer hadiste kabirde ölen kişiye cennetlik veya cehennemlik oluşuna göre günde iki defa sabah ve *aşiy* vaktinde yerinin gösterilişi konu edinilmektedir.¹²³ Hadisin Arapça metni şöyledir:

إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ، عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْعَدَاةِ وَالْعِشِيِّ، إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَيُقَالُ: هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Hadisin bu kısmını çevirisi aşağıda verilmiştir. Çeviride *aşiy* vakti için “akşam” denilmiştir. Hadisin şerhinde devamlılık hususunda bir görüş zikredilmemiştir.¹²⁴ Hadisten anlaşılan ve hadisin şerhinde anlatılan, bu arz durumunun günün iki zaman diliminde tahakkuk ettiği. Bu durumda “sabah akşam” şeklindeki çevirinin isabetli olmadığı söylenebilir.

“Sizden biriniz öldüğü zaman, ona varıp oturacağı yeri sabah akşam gösterilir. O kimse cennet ehlinden ise cennetten; cehennem ehlinden ise cehennemden olan yeri gösterilir. Ve ona: işte senin oturacağın yer burasıdır, nihayet kıyamet günü Allah seni buraya gönderecek, denilir.”¹²⁵

- Bir diğer hadiste cennete girenlerin cennetteki durumları ve mazhar oldukları nimetler konu edinilmekte, onların gündüzün başında ve sonunda yüce Allah’ı tesbih etmelerinden bahsedilmektedir.¹²⁶ Hadisin Arapça metni şöyledir:

¹²⁰ Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013), 4/1986.

¹²¹ Buhârî, “Megâzi”, 55, hadis no: 4304.

¹²² Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 9/4005.

¹²³ Buhârî, “Cenaiz”, 89, hadis no: 1379.

¹²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/243.

¹²⁵ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 3/1301.

¹²⁶ Buhârî, “Bed’u'l-halk”, 8, hadis no: 3246.

وَأَلَّا لَا اخْتِلَافَ بَيْنَهُمْ ... يُسَبِّحُونَ اللَّهَ بُكْرَةً وَعَشِيًّا وَقَالَ مُجَاهِدٌ: الْإِبْكَارُ: أَوَّلُ الْفَجْرِ وَالْعَشِيُّ: مِثْلُ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ أَرَاهُ تَعْرُبُ وَاحِدٍ لَا اخْتِلَافَ بَيْنَهُمْ

Hadisin bu kısmı “*Cennetlikler sabah akşam Allah'ı tesbih ederler.*”¹²⁷ şeklinde çevrilmiştir. Çeviride *aşiy* vakti için “akşam” denilmiştir. Buhârî'nin hadisin sonunda yer verdiği Mücâhid'e ait izah önemlidir. İbn Hacer hadisin şerhinde Taberî'den naklen *aşiy* vaktinin güneşin zevaliyle başladığını bildirir. İbn Hacer ayrıca Mücâhid'in verdiği bilgiyi diğer bazı kaynaklardan muttasıl bir şekilde verir. Buna göre Mücâhid'in ifadesi Buhârî'nin “öyle sanıyorum ki” (أَرَأَيْتَ) ifadesi olmaksızın şöyledir: “*Aşiy* vakti güneşin (batı yönüne) meylliyle başlayıp güneşin batışına kadar sürer.” (وَالْعَشِيُّ: مِثْلُ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ تَغِيبَ)¹²⁸ Hadisin şerhinde bu tesbihin devamlı mı yoksa günün muayyen iki vaktinde mi olduğu hakkında özel bir bilgi olmamakla beraber Sofuoğlu'nun “sabah akşam” ifadesini devamlılık fikrine dayandırdığı anlaşılmaktadır.

- Bir önceki bölümde geçtiği üzere, *Muvatta*'da geçen bir haberde bir tâbiî olan Kâsım b. Muhammed (ö. 107) sahâbeden yetiştiği insanların öğle namazını *aşiy* vaktinde kıldığını bildirmiştir (مَا أَدْرَكْتُ النَّاسَ إِلَّا وَهُمْ يُصَلُّونَ الظُّهْرَ بَعَثِي)¹²⁹ Görüldüğü üzere, *aşiy* vakti öğle namazının kılındığı vakti kapsayan bir zaman dilimidir.

Bu bölümde yer verilen yedi hadisten iki tanesinde *aşiy* vakti açıkça öğle ve ikinci namazların vakitleriyle irtibatlandırılmıştır. Diğer üç hadiste de hadislerin bizzat metinlerinden *aşiy* vaktinin gündüz içerisinde ve akşam vaktinden önce olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Rasulullah'ın (sav) Hz. Aişe ve Hz. Usâme ile konuşmasının ardından verdiği hutbeler ve Hz. Aişe ve Esmâ'nın hac için ihrama girmeleri gündüz gerçekleşmeleri tabiî ve makul olan fiillerdir. Diğer iki hadiste (kabir ve cenneteki durumlarla alakalı hadisler) ise bizzat hadislerin metinlerinden hareketle *aşiy* vaktinin sabahın mukabili olduğu anlaşılmakla beraber tam olarak tayini mümkün gözükmesi de İbn Hacer'in, Taberî'nin ve Mücâhid'in *aşiy* kelimesiyle ilgili verdikleri malumat bu vaktin güneşin zevalinden batımına kadar olan süre olduğu hususunda açıktır. Netice olarak, hadislerde ve şerhlerdeki malumatın tefsirlerdeki ve dil kaynaklarındaki bilgilere muvafık olduğu görülmektedir.

Sonuç

Kur'an-ı Kerîm'in doğru anlaşılması şüphesiz Müslümanlar için en büyük ehemmiyeti haizdir. Dolayısıyla Kur'an meallerinin iyileştirilmesi istikametinde şu ana kadar yapılmış olan kıymetli çalışmaların sürdürülmesi gerekmektedir. Çalışmamızda *aşiy* kelimesinin meallerde kullanımını incelenmiş olup bu kelimeye verilen *akşam* veya *akşamüstü* gibi anlamların isabetli olmadığı görülmüştür. Zira mezkûr kelimeye gerek dil kaynaklarında gerek Kur'an tefsirlerinde gerek hadislerde gerek hadis şerhlerinde ittifakla verilen asıl mâna güneşin zevalinden batışına kadar olan süredir. Bazı âyetlerde devamlılık mânası da muhtemel olduğu için “sabah akşam” şeklinde yapılan çeviriler uygun olabilir ancak böyle bir devamlılık mânasının söz konusu olmadığı âyetlerde anılan kelimenin tercümesi belirttiğimiz şekilde tashih edilmelidir. *Sahîh-i*

¹²⁷ Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, 7/3054.

¹²⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/326.

¹²⁹ Muvatta, “Vukûtu's-salât”, 1, hadis no: 12.

Buhârî'de geçen bir hadisin bir rivayetinde geçen iki aşiy namazının hadisin başka bir rivayetinde öğle ve ikindi namazları olarak tasrih edilmesi bu konuda oldukça açık ve kuvvetli bir delil olarak değerlendirilebilir. Meallerdeki bu yanlışlığın muhtemel sebepleri arasında yakın anlamlı ve aynı köke sahip olan *aşiy* ile *işâ* kelimelerinin anlamlarının birbirine karıştırılması, yine Türkçede anlam daralmasına uğradığı görülmekte olan *mesâ* kelimesinin daralmış olan anlamıyla bir karışıklığının yaşanması, *aşiy* kelimesinin asıl mânası yerine temrîz sigasıyla verilen mânasının Türkçede yaygınlaşması ve Türkçede *aşiy* kelimesini birebir karşılayan bir kelimenin olmayışı zikredilebilir. Bu makaledeki bulgular ışığında ele aldığımız meseleyi tahlil etmek istersek aşağıdaki hususlara dikkat çekmek gerekir.

Öncelikle, her dilin kendine ait bazı hususiyetleri mevcuttur. Mesela, Arapçada günün muayyen zaman dilimlerini ifade etmek için kullanılan bazı kelimelerin başka dillerde aynı manayı karşılayacak şekilde bir karşılığı bulunmayabilmektedir. Bu durumda kestirmeye kaçılarak yakın manalı bir kelime kullanılabilir. Ancak eğer bu mananın dakik bir şekilde tayini önem arz ediyorsa böyle kestirme bir kullanım yerine daha uzun da olsa kelimenin doğru medlûlünü ifade edecek tabirler kullanmak zaruridir. Aksi halde Rum sûresi 18. âyetin tercümesinde görüldüğü gibi ikindi namazının kılınma vakti için *akşamüstü* gibi bir kelime kullanılabilir. Hâlbuki akşamüstü denilen güneşin batımına yakın bir vakitte ikindi namazını kılmak bilindiği üzere mekruhtur. Bunun yerine doğrudan *ikindi vakti* şeklinde bir çeviri yapılması en isabetli yol olacaktır.

İkinci olarak, çevirilerde bir diğer mühim husus anlam daralmalarına son derece ihtimam göstermektir. Zira pek çok Arapça kelimenin anlam kaymasına uğradığı gibi anlam daralmasına da uğradığı bilinmektedir. Mesela, *mesâ* kelimesinin manası aslında öğle vaktinden güneşin batımına veya gecenin yarısına kadar olan süre iken bu kelime Türkçeye tercümesinde anlam daralmasına uğrayarak sadece akşam vaktini ifade eder şekilde bilinir hâle gelmiştir. Buna benzer durumların Kur'an meallerinde çeviri sorunlarına yol açtığı çalışmamızın giriş kısmında işaret edildiği üzere bu konuda yapılmış araştırmalarda gösterilmiştir.

Üçüncü olarak, Kur'an-ı Kerîm'de geçen bir kelimenin hadis kaynaklarındaki kullanımını da bilmek bu kelimenin doğru anlamlandırılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Nitekim *aşiy* kelimesinin bazı hadislerin bizzat metinleri içinde zımnen tarif edilmesinin bu kelimenin doğru manasını tespit etmeyi oldukça kolaylaştırdığı görülmüştür.

Son olarak, dikkat çekmek istediğimiz bir diğer husus meal yazımında tefsirlerden müstağni kalınmaması gereğidir. Zira herhangi bir tefsirde kolaylıkla bulunabilecek bir bilgi göz ardı edilip önceden yazılmış mealler sorgulanmadan takip edildiğinde ortaya bu gibi yanlışlıklar çıkabilmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması istikametinde yapılacak çalışmaların eldeki Kur'an meallerinin iyileştirilmesine ve yeni hazırlanacak meallerin geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz. Bu çalışmaların bulgularının hâlihazırda mevcut meallerin yeni baskılarında dikkate alınması gerektiği izahtan vârestedir. Yine, çalışmamızın Kur'an meallerini inceleyen araştırmalara yöntem bakımından da katkı sunacağı düşünülmektedir. Nite-

kim bu tür çalışmalarda Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde geçen bir kelimenin hadislerdeki kullanımının da dikkate alınması söz konusu kelimenin mâna ve medlûlünü doğru bir şekilde tayinde önemli bilgiler temin edecektir.

Kaynakça

- Abdülbaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2001.
- Ahatlı, Erdinç. "Temrîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Ekim 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/temriz>
- Âyid Cuddû' Hannûn. "Sââtu'n-nehâr ve'l-leyl". *Mecelletu'l-Kâdisiyye li'l-ulûmi'l-insâniyye* 11/4 (2008), 91-110.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*. thk. Muhammed Abdurrahman Mara'şalî. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah. *Sâhîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1415.
- Çalgan, Mehmet Ali. "“Mennâ'un li'l-Hayr” Tabiri Özelinde Anlam Daralmalarının Kur'ân'ın Türkçe Meallerinde Sebep Olduğu Çeviri Problemleri". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5 / 2 (Ekim 2021): 828-850.
- Ebu Hayyan, Esirüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelüsi. *Tefsirü'l-Bahri'l-muhit*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevi. *Tehzibü'l-luga*. thk. Muhammed İvad Murib. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, 2001.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmut b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil*. çev. Muhammed Coşkun vd.. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah. *Meani'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf Necati Kahire: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Gürbüz, Faruk. *Tercüme Problemleri ve Mealler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân b. Amr. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdi Mahzumi, İbrâhim Sammerai. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1988.
- Işık, Cemal. "Bazı Mealler Çerçevesinde İsm-i Mevsûllerin Tercüme Problemi". *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* – 29/66 (2016), 195-214.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi. *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tunisiyye, 1984.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ. *Mu'cemu mekayisi'l-luga*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1399.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. 'Ali. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz. Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1379.

- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. thk. Sami b. Muhammed Sellâme. Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem b. Ali Ebü'l-Fadl Cemâleddin. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed. *en-Nihaye fî garibi'l-hadis ve'l-esser*. thk. Tahir Ahmet ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî. Beyrut: el-Mektebeu'l-İlmiyye, 1979.
- İnanç, Yunus. “Emrin Cevabında Gelen Fiillerin Bazı Kur'ân Meallerindeki Hatalı Tercümesi”. *Edebali İslâmiyat Dergisi* 3/5 (2019), 23-52.
- İşler, Emrullah. “Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar”. *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*. ed. Ömer Kara. 385-397. Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2002.
- Kanca, Fatih. “Kur'an'ın Bazı Odak Kavramlarının Meallere Yansıtılma Sorunu “Anlamak İçin Türkçe Kur'an (Meal)” Adlı Çalışma Örneğinde”. *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/1 (2022), 1-37.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- KURAN MEALİ, Türkçe Kur'an Mealleri. “Âl-i İmrân Suresi 41. Ayet”. Erişim 24 Ekim 2022. <https://www.kuranmeali.com/index.php>
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmet el-Berdûnî - ve İbrahim Eттаfeyyîş. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâlik b. Enes. *Muvatta'*. thk. Muḥammed Fuad 'Abdulbâki. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1406/1985.
- Mustafa, İbrâhim vd.. *el-Mu'cemü'l-vasît*. Kahire: Mecmaü'l-Lugati'l-Arabiyye, 1972.
- Pak, Zekeriya. “Meâllerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: “Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi”. *İslâmî Araştırmalar* 17/1 (2004), 27-39.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1999.
- Sofuoğlu, Mehmet. *Saḥîḥ-i Buḥârî ve Tercemesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr - Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şafî Mahalli. *Tefsirü'l-Celaleyn*. Kahire: Daru'l-hadis, ts.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Fethu'l-kadîr*. Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1993.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Kâhire: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Erişim 24 Ekim 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

Zeccâc, Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdülcelil Abduduh Şelebi. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988/1408.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmut b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1987.

Zühaylî, Vehbe. *Tefsirü'l-münîr fi'l-akide ve's-şeria ve'l-menhec*. Dımaşk: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1991/1411.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Mehmet Ali ÇALGAN

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler. / The authors declare that they have no competing interests.